

Lars-Henrik Schmidt

Forglemmelsen

- en bemærkning (1)

Det er jo sjældent en bog bliver en begivenhed. Men i disse tider har de rigtige forlag også professionelle event-makers. For så vidt materialet og forfatteren har stoffet i sig, kan man beslutte sig for at gøre en begivenhed.

Selvom begivenhedens betydning og bogens betydning ikke er den samme, må det siges at være en kulturel begivenhed, når der i Danmark udgives *en filosofisk bog*, som sælger i tusinder, hvad vi andres kan sælge - inklusive udsalg - i hundreder. Tor Nørretranders' bog er ramlet igennem den rungende ligegyldighed, der bliver de fleste filosofibøger til del, hvis de da ikke lige handler om store mænd eller om små piger. En første fordom må klart afvises: Successen skyldes ikke, at Tor Nørretranders' bog er letlæst. Successen må skyldes, at mange finder den vigtig. At der så også blandt disse mange findes mange, der finder den vigtig af grunde, der ikke er vigtige, må heller ikke i dag overskygge det faktum, at bogen rummer en beundringsværdig begivenhed, som man uforbeholdent må gratulere Tor Nørretranders med.

Her et år efter udgivelsen er begivenheden ikke slut. Tor Nørretranders har turet land og rige rundt og stået model til alle typer reaktioner. Jeg forestiller mig ikke, at jeg kan bemærke stort, som Tor Nørretranders ikke har hørt flere gange før. De kritiske markeringer forekommer ham sikkert retlinede efterhånden - og det vil i dagens anledning og Tor Nørretranders' vokabular sige uden *kompleksitet* og derfor uden egentlig *information*. Jeg vil af hensyn til begivenheden alligevel tillade mig at gentage - omend gentage distanceret - nogle pointer, og måske herigennem formå at *vise*, at information er noget overraskende andet.

Der tales om alt mellem himmel og jord i denne omfangsrige bog - begge ting inklusive. Man er naturligvis pikeret, når det gælder behandlingen af ting og sager, man selv mener at have et vist kendskab til - men til gengæld fuld af beundring, når man lærer noget nyt. Det er en omkostning ved det tværvidenskabelige arbejde, som jeg ikke vil anholde nogen for. 'Go between'-positionens problemer handler heller ikke om, at en journalistisk behandling altid må klippe en hæl eller en tå, for der er ingen journalistisk undskyldning på spil her. Der bør ikke herske nogen tvivl om, at Tor Nørretranders selv regner med, at han med bestemte midler har lavet en stor *syntese* - nemlig en syntese der består i at forbinde *beregning* med *oplevelse* eller sansning. Og bogen handler om de store

synteser i nyere videnskabshistorie.

Som det fremgår af bogens undertitel, er den en beretning om bevidsthed. Eller den handler om dét, Tor Nørretranders vil *berette* om, og som han så *efterrationelt* kalder for bevidsthed - for nu at være lidt præcis og skarp. Det overraskende ved læsningen er, at jeg deler forfatterens holdning i mangt og meget, og det uden at være nået til forligelige synspunkter på måder, der har den fjerneste lighed med Tor Nørretranders måde at argumentere og gribe sagen an på; måske kan *man* bare tænke sådan - netop nu. Så eventuelt burde denne endnu ikke erfarede uforligelighed ikke være så overraskende.

Hvis jeg tillader mig en kompleksitetsreducerende interpretation af Tor Nørretranders' univers, kan vi sige, at det er karakteriseret ved to størrelser, der viser sig i brugen af to ord - en brug som imidlertid skurrer slemt i en *filosofilærers* øren.

Den ene karakter viser sig i den hyppige brug af ordet *besynderligt*. Den anden i den pietetsfulde brug af ordet *skønhed*.

Det viser sig da også at være med disse to ord, man kan beskrive det samlede projekt, for de giver anledning til to strategiske spor.

Det ene ord er betegnende for en formidabel nysgerrighed; Tor Nørretranders trækker seerne (for det er jo et stykke ad vejen Tor Nørretranders' manuskripter fra de meget roste "Hvælv"-udsendelser, vi møder her) rundt de mærkværdigste steder - dog med en uudgrundelig forkærlighed for et bestemt møde i Santa Fe. Med denne nysgerrighed er Tor Nørretranders videnskabsfilosof med en filosofi, der ikke står tilbage for så mange andre filosoffers i dette land; og derfor er der ikke noget ydmygt over betegnelsen *journalist*. Omvendt er det måske journalists megalomani i det 20. århundrede, der viser sig her: formidleren der véd mere end både videnskabsmændene og publikum, da han også kan formidle mellem dem - og kan komplicere og forenkle. Videnskabsjournalisten deler den næsegruse beundring for videnskaben, der kendetegner de fleste moderne videnskabsfilosoffer, som regner med, at filosofien skal have arbejdstøj på. At tænke sig at filosofi skulle være et arbejde? Måske ligefrem et beskidt arbejde med at rydde op på videnskabens lofter? Forstå det hvem som kan - metaforen viser, når det kommer til stykket, ikke så meget hen til filosofiens rolle som tjenestepige, men til den protestantiske idé om at arbejde adler. Men hvorum alting er: Tor Nørretranders rydder op; han *eksformerer*. Pointen er blot, at det vi her i bogen præsenteres for, er Tor Nørretranders' eksformation, alt det der normalt kastes bort fortæller han os - simpelthen fordi pointen om, at *jeg ikke er mig*, er for tynd - uden dybde, som Tor Nørretranders ville sige. Derfor får vi dokumentationen for, at den er dyb - ellers ville vi nemlig ikke have opdaget det - af den simple grund at der ikke er nogen, som *ikke* ved det i dag.

Det andet ord er nu vigtigere: det er ordet *skønhed*. Tor Nørretranders' bog går fra den ene *skønhed* til den anden. Bogens gang er fra Maxwell til Maxwell. Den

første skønhed er de videnskabelige formlers skønhed. Symbolsk iscenesat ved at fremstille Maxwells ligninger trykt på en T-shirt, på et bomuldslag der dækker huden på en ung kvindes barm. Dette kunne jo være en udgave af Miss Wet T-shirt: Når bomuldslaget og huden klistres sammen åbenbares skønheden. En sådan sammenhæng mellem to lag har med bevidsthed at gøre - som vi skal se. Men pointen er blot i denne sammenhæng, at skønheden allerede står (at læse) på hende - der skal ikke en sammenlægning af to lag til for at få den frem. Vi kan nemlig regne os frem til den i dette univers. Således åbnes bogen, og den ender så med en besyngelse af det sublime (skønhed) - af tilværelsens mageløse lethed. Igen på en måde som skurrer lidt i ørerne hos en filosofilærer, der er vant til at håndtere det skønne og det sublime og forbindelsen mellem de to størrelser. Pointen skulle imidlertid ikke være til at gå fejl af: Tor Nørretranders pakker så at sige skønheden ud i løbet af bogen - fra beregningernes skønhed til en sanselig skønhed.

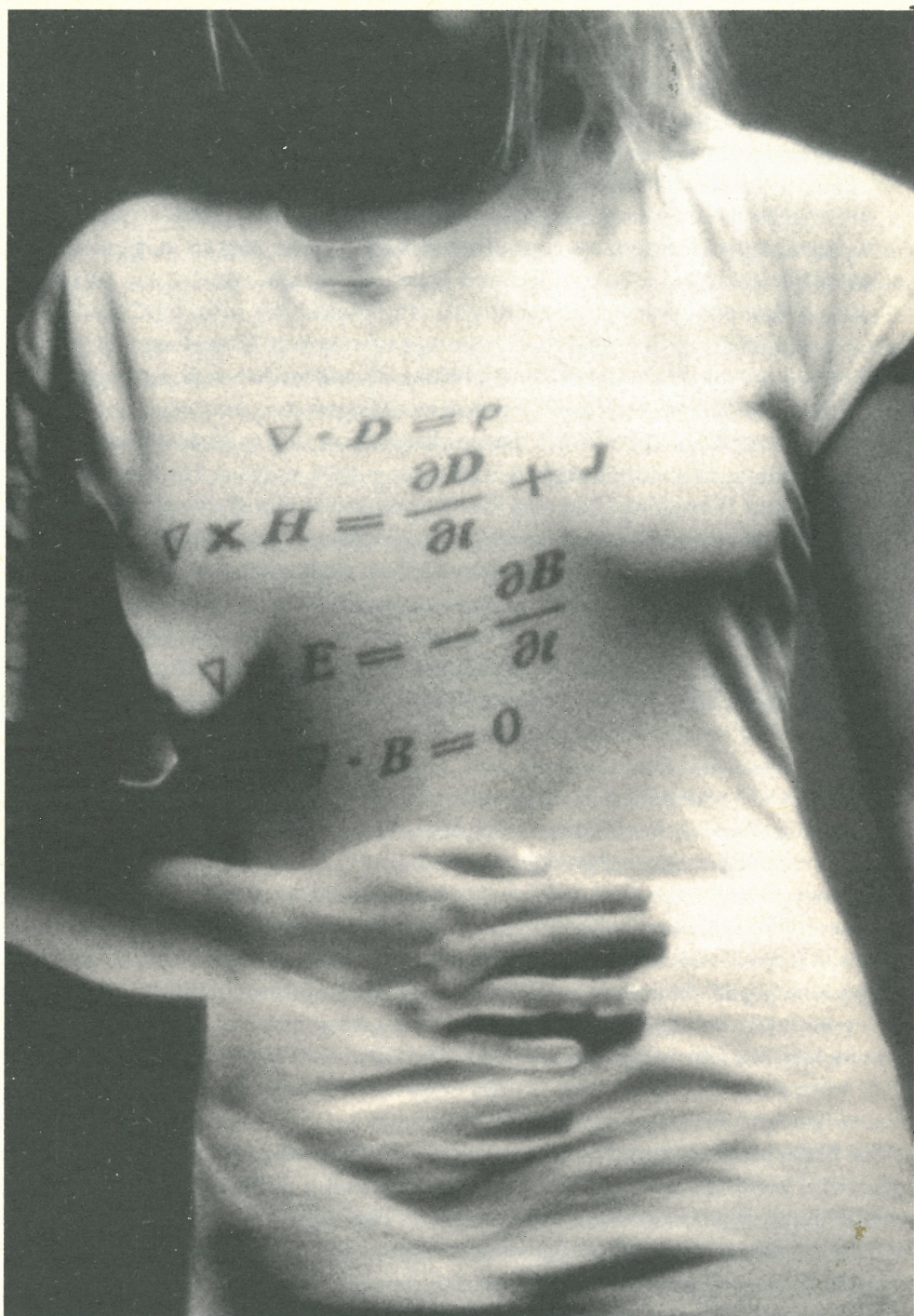
Bogen handler simpelthen om denne overgang fra beregning til besyngelse af den uomgængelige sanselighed. Hvis jeg skal sammenfatte bogens pointe, er den meget enkel, og i filosofisk forstand triviell: *man kan beregne sig til, at man ikke kan beregne alt i beregningen*. Denne indsigt drives der så rovpå. Nu kan en god pointe ganske vist ikke gentages for ofte - men i den filosofiske tradition kendes den f.eks. fra Nietzsche, og blandt filosofilærere tager den sig efterhånden en anelse veltjent ud.

Udtrykt anderledes kan man altså blive bevidst om, at man ikke er bevidst om alt - at der er noget ubevidst, ret meget endda.

Tor Nørretranders illustrerer med forkærlighed dette forhold med Julian Jaynes' metafor: "Bevidstheden er som en tændt lommelygte, man vil rette mod et uoplyst sted i et mørkt rum. Hvorhen man retter lommelygte og bevidsthed, er der netop lys på. Derfor er vi os ikke bevidst, hvor lidt vi er bevidste."

Lad mig henvise til en anden lygtehistorie med henblik på at problematisere denne belysning af det lidet bevidste; lysmetaforen er jo ikke ligefrem en uskyldig metafor i den filosofiske litteratur. Vi skal blive bevidste om, hvor lidt vi er bevidste. Bevidst vel at mærke. Men vi gør det jo netop bevidst - altså ikke uden bevidsthed. Vi kan nu engang kun forholde os bevidst til det, der kommer til bevidsthed. Det er muligt, at vi kan slukke for bevidstheden, men så er vi jo netop heller ikke bevidste om, hvad vi eventuelt måtte opleve. Jeg håber man kan se pointen - men lad mig forsøge at illustrere den.

Jeg har en vag erindring om en Mulla Nasrudin-historie, der måske er bedre kendt i en Storm P-variant. Hvorom alting er kommer vores hovedperson lidt sent hjem en aften; han er vist lettere beruset og taber sin nøgle et stykke fra døren. Han gør så det, at han tænder lampen foran hoveddøren og giver sig til at lede i græsset nedenfor. Hans kammerat spørger ham så lidt fortørnet, hvorfor han leder efter nøglen netop der, når nu han tabte nøglen andetsteds. Svaret er

dybsindigt, for hovedpersonen forklarer, at det gør han, fordi det er her, der er lys! Det er her lyset er - kun her kan han finde nøglen. Moralen er klar: man kan kun lede der, hvor lyset er.

Hvis vi oversætter denne morale angående lyset til bevidsthedsproblematikken, kan vi sige, at vi kun kan finde og diskutere alt det, der er ubevidst, bevidst, dvs. i bevidstheden. Det ubevidste er så at sige en bevidsthedskategori. Ideen om noget udenfor er allerede indenfor. I en lidt mere enigmatisk benævnelse kunne det lyde, at det der ikke er indenfor, er udenfor (er netop det, vi kalder 'udenfor').

Præcis denne pointe er vel med lidt god vilje psykoanalysens, og det er her vi finder grunden til, at den altafgørende svaghed ved Tor Nørretranders projekt består i den manglende behandling af psykoanalytisk orienterede indsigter. Der er tale om en *miskendelse* af psykoanalysens indsigter.

Bogenskriver jo ganske vist lidt om psykoanalysen, og med amerikanske filosoffer i rollen som sandhedsvidner kritiseres psykoanalysen for at *underdrive* det ubevidstes betydning. Lad mig derfor præcisere min indvending mod Tor Nørretranders' omgang med psykoanalysen eller mangel på samme. Min pointe er ikke, at Tor Nørretranders' ikke må sige noget om psykoanalysen uden at tale om den Lacan, der åbenbart bekymrer ham, fordi han er vidende om, at Lacan - som så mange andre - har betjent sig af en udgave af den for bogen så centrale skelnen mellem jeg og mig. Pointen er ikke, at Tor Nørretranders ikke kender den aktuelle psykoanalytiske scene. Den har jeg heller ikke selv interesseret mig synderligt for. Men ved at se bort fra de psykoanalytiske indsigter miskender han det forhold, at man kun kan tale om *det artikulerede*, og så hypotetisk (dvs. "nachträglich", efterrationelt eller tilsættende) se "det uartikulerede" herudfra. I den forstand er bevidsthedsvilkåret en *teoretisk solipsisme*; men det er ret beset en reddende solipsisme - ikke en skandale.

Anvendt på bogens problematik med dens jeg-mig-cæsur, der med sin fænomenologiske hverdagsbekræftelse har gjort Tor Nørretranders endnu mere berømt, kunne vi formulere pointen som indsigt i, at vi kun *kan tænke 'mig-et' artikuleret gennem 'jeg-et'*. Herudfra kan vi så i næste omgang *konstruere* store kontinenter - men netop bevidst. Vi kender kontinentet gennem kortet - som man siger nu om stunder. Tor Nørretranders tror imidlertid, at det betyder, at der *er* et kontinent - her altså et kontinent der hedder 'mig-et'. Men jeg ville just sige, at det indre vi ikke kan få med, er præcis det ydre.

Tor Nørretranders kommer frem til sin forestilling om uopdagede (endnu ikke afklædte) kontinenter ved at diskutere information. I dette univers ved man, at der til en *information* svarer en *eksformation*. Tor Nørretranders kritiserer ud fra informationsteorien kybernetikkens informationsbegreb, og hævder på denne baggrund, at *information er uorden*, entropi. For at få en orden, en viden i dagligdags forstand, må man bortkaste information - se bort fra vejen til produktet.

Denne skelnen bliver imidlertid til en tvangstanke, således at alle bits, alle informationsenheder anskues således.

Over en mængde mikrotilstande sætter vi en makrotilstand. Denne skelnen bliver så til en skelnen mellem *orden* og *uorden*. Tor Nørretranders strategi er nu at lave en makro af mig-et, således at den simple skelnen kan samle verden op. Information og eksformation, jeg-et og mig-et skal være makrotilstand for en uhyrlig mængde mikrotilstande. Dette træk medfører så, at der bliver tale om en familie af mig'er, hvortil hører (efterhånden som beretningen skrider frem) krop, ubevidste, selv, Gud, Gaia, jorden, sorte huller, den urette linie, anderledeshed.

Familien "Meyer" er imidlertid en altfor klassisk familie, som får selve den oprindelige skelnen til at implodere af overbelastning. Det, Tor Nørretranders i virkeligheden gerne vil tænke, er *sansning* som sådan, herunder tænkning, men han gør det under beregningens og informationens auspicer i den fejlagtige tro, at det skulle være muligt at opgøre sansningen i bits. Frem for alt går det ikke at tænke sanselighed som perception og så i virkeligheden tænke på vision - således som tilfældet er hos Tor Nørretranders. Han opfatter ikke, at familien Meyer er resultatet af et godt balancerende ægteskab, men der er altid et familieoverhovede, som lader de andre familiemedlemmer fare omkring, og nyder at se på dem, netop fordi det er vedkommendes familie.

Man kan kun tænke dette forhold som et *artikulationsforhold*. Derfor er der heller ikke noget problem med den frie vilje - et problem Tor Nørretranders tror at skaffe sig på halsen, når han ser bort fra familieoverhovedet, der allerførst kan præsentere medlemmerne som medlemmer af en familie.

Det var vel egentlig det, Freud gjorde - altså at spørge til artikulationsforhold. Freuds model er stadig at foretrække, da det netop er en model som ved, at den er en model. Jeg er helt tilfreds med modeller - eller simulationer. Denne model har allerede begreber for det, Tor Nørretranders vil fortolke informationsteoretisk.

Det er ganske rigtigt, at det koster noget at kaste bort - det hedder fortrængning. Det er ikke seksualitet og drift, det handler om hos Freud, således som bogen her lader til at formode sammen med de almindelige fordomme. Det handler om, at det kræver energi at fortrænge. Det koster dyrt, men man får også noget for pengene. Der findes et pirringspanser, som holder en mængde information på afstand. Bevidsthed kræver, at to lag skal slås sammen (som når der kastes vand på) - ikke at man regner ud, hvad der er. Freuds problem ligger et andet sted, nemlig i hans termodynamik, i hans opfattelse af det psykiske apparat som et lukket system. Vi kan i princippet ikke glemme. At være bevidst er selve livsmerten - at noget er forbi.

I lyset heraf er det radikalt interessante ved computerere, *at de kan glemme*. Der findes en delete-tast. At fortrænge - som vi gør - ville være en regelens regel eller tilfældigt. Netop fordi de kan glemme, kan de ikke *overføre*, og derfor får de aldrig liv. At vi kan overføre til dem, har intet med sagen at gøre. I levende

live kan betydningen ikke fuldbyrdes - fortiden er aldrig afsluttet. En aktiv glemsel à la Nietzsche ville være den egentlige mentalhygiejne. Dette forhold gør i al sin enkelhed, at man ikke kan beskrive sanseligheden i bits eller beskrive det menneskelige samkvem i informationsteoriens termer. Vi kan se bort fra - men ikke glemme i radikal forstand.

Der kræves en anden "kommunikationsteori", en transmissionsteori, og her vil jeg nok foreslå, at man holder sig til Freud i stedet for at kreditere Peter Bastian for en ny kommunikationsteori. Den adækvate teori handler ikke om træer med eksformation, der skal rekonstrueres, således som Tor Nørretranders lancerer sit bud. De metaforer, Tor Nørretranders anvender (genkalde, vække, kunsten at asociere), falder bag om de sporadiske (ganske vist) ansatser, der findes hos Freud til at fatte, at vi - også - *opfører* forestillinger. Det handler just om betydningsproduktion, og Tor Nørretranders forestilling om overførsel begriber ikke dette, da den er bundet til en forestilling om re-produktion.

Man tænker *før* man taler - siger Tor Nørretranders, og eksformation er tendentielt noget, man *har* vidst. Netop dette er grundlæggende forkert: det ville aldrig være muligt at tale sammen, hvis det var sådan. Man *opfører* og *udsiger* (som et og det samme), og følgelig må vi hævde, at Tor Nørretranders glemmer *betydningens generøsitet*. Lad mig illustrere betydningsdannelsens sociale foregang med henvisning til en vits. (2)

Et udsagn om, at "Professor Løgstrup er en enorm stor filosof", kan være en ren sætning, en meddelelse, en lakonisk benævnelse. Hvis trykket stilistisk lægges på en *enorm*, så kan den samme sætning være en ironi, der henviser til at fortælleren tilbyder en anden betydning vedrørende omtalte professor til den tiltalte; og udsagnet kan være en (intenderet eller som lapsus) vits, hvis man lettere stammende siger *en enorm* stor filosof. Pointen er også her, at den anden fuldbyrder ens sætninger - ikke at den anden oversætter eller afkoder en meddelelse. Den tiltalte *opfører* selv forestillingen, og mange tiltalte har konkret ikke et så afslappet forhold til omtalte filosof, at de kan *opføre* ironien eller more sig over vitsen og fuldbyrde betydningen i latteren. Derfor handler det ikke om betydningsindholdet, men rettere om, at der i praksis ikke er oplevet en uforligelighed vedrørende benævnelsen.

Herudfra giver det sig også, at det interessante må være den *gemene* fond af ikke-viden (ikke en almen og heller ikke en fælles fond), som tillader en forståelse; men det problem hører vi ikke noget om i bogen, thi en eksformation af bits kan ikke gøre det ud for en fortrængningshistorie. Det store problem er ikke jeg-mig; det store problem handler om noget helt andet: om ikke-viden som videns forudsætning, og det er det samme som at viden og bevidsthed ikke er det samme, da ikke-viden ikke er noget, der har været viden.

Hvad er viden? Det er så vidt jeg kan se stadig problemet, og her kommer man ikke uden om artikulationsproblemet. Bevidsthed kan ikke længere beskrives i

intentionalitetstermer, og derfor kan det være vigtigt at detronisere selv-bevidstheden som filosofisk grund, men der er nu ikke noget galt med jeg'et som sådan. Problemet opstår først, når man kommer til at mene, at fordi vi *kan* være bevidste, er det givet, at vi *skal* blive bevidste - eller at det er selve formålet med civilisationsprocessen at komme til bevidsthed. Men bevidsthedens *forsinkelse* åbner ikke for en idealisering af familien Meyer. Helt kon-traintentionalt ville det være at idealisere fortrængningerne (hvilket på sin side ikke er det samme som 'det fortrængte' og da slet ikke 'det glemte').

Derfor: Prøv at glemme denne bog! Vi præsenteres kun for eksformation: at der er forskel på jeg og mig rummer eventuelt en uendelig dybde - men sådan er det med banaliteter og anden mystik. Det interessante ved bogen er dens forglemmelse: forskellen mellem glemsel og fortrængning. Det store ved bogen er dens anledning til tænkning.

Noter

1. Den følgende bemærkning var et led i Idehistorisk Forenings bidrag til at gøre en begivenhed af Tor Nørretranders bog: *Mærk verden*, Kbh. 1991 (28-10-92).
2. Jeg har været mere udførlig angående betydningsproduktionen og vitsens sociale hæmningsløshed i *Det socialanalytiske perspektiv*, Aarhus 1992.